

การประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อส่งเสริมสิทธิมนุษยชนในสังคมไทย
APPLICATION OF BUDDHIST PRINCIPLES TO ENHANCE THE
HUMAN RIGHTS IN THAI SOCIETY

วชิระ นันผาด
Wachira nanphad*

Received: June 7, 2024 Revised: June 9, 2024
Accepted: August 31, 2024

บทคัดย่อ

บทความวิจัยเรื่องการประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อส่งเสริมสิทธิมนุษยชนในสังคมไทย มีวัตถุประสงค์ ๑) เพื่อศึกษาสภาพบริบทปัญหาสิทธิมนุษยชนในสังคมไทย ๒) เพื่อศึกษาหลักพุทธธรรมที่เอื้อต่อการส่งเสริมสิทธิมนุษยชนในสังคมไทย ๓) เพื่อประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อส่งเสริมสิทธิมนุษยชนในสังคมไทย ดำเนินการวิจัยใช้รูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) แบบภาคสนามเครื่องมือวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์เชิงลึกและการสังเกตการณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ แบ่งเป็น ๔ กลุ่ม (๑) กลุ่มผู้บริหารกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ ๑๐ ท่าน (๒) กลุ่มผู้บริหารหน่วยงานภาครัฐ ภาครัฐวิสาหกิจ ภาคเอกชน ๖ ท่าน (๓) กลุ่มผู้เชี่ยวชาญด้านพระพุทธศาสนา ๕ ท่าน (๔) กลุ่มประชาชนหลากหลายวัย ๓ ท่าน รวมผู้ให้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องจำนวน ๒๔ ท่าน วิเคราะห์ด้วยวิธีอุปนัย

ผลการวิจัยพบว่า

(๑) สังคมไทยมีการรับรู้เกี่ยวกับหลักสิทธิมนุษยชนที่แตกต่างกัน ยังขาดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องและอยู่ในแวดวงที่จำกัด ปัญหาในการใช้หลักสิทธิมนุษยชนในสังคมไทย คือ กระบวนการยุติธรรมในสังคมไทย เกิดความเหลื่อมล้ำ ไม่เสมอภาคและเลือกปฏิบัติ เกิดช่องว่างระหว่างวัยในการรับรู้เรื่องสิทธิมนุษยชน และความเชื่อจากการเสพสื่อออนไลน์ทำให้เกิดการ

* สันติศึกษา /มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย conflicttrend@gmail.com
Peace Studies, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

บิดเบือนนำไปสู่การละเมิดสิทธิ (๒) หลักพุทธธรรมที่สะท้อนเด่นชัดและเอื้อต่อการส่งเสริมสิทธิมนุษยชนในสังคมไทย คือ ศีล ๕ เนื่องจากเป็นหลักธรรมขั้นพื้นฐานที่ทุกคนใช้เป็นแนวทางนำไปปฏิบัติ ช่วยลดปัญหาการละเมิดสิทธิและทำให้คนเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ (๓) การประยุกต์หลักพุทธธรรม คือ ศีล ๕ สามารถนำไปประยุกต์โดยอาศัยการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนโดยมีปัจจัยแห่งความสำเร็จคือ ผู้นำ ระบบและกลไก ความรู้ และสื่อ องค์ความรู้ที่ได้จากงานวิจัย คือ HR+ โมเดล สู่สังคมแห่งความสุขและเคารพสิทธิ

คำสำคัญ : สิทธิมนุษยชน; หลักพุทธธรรม

Abstract

This research article entitled “Application of Buddhist Principles to Enhance the Human Rights in Thai Society” have 3 main objectives that are 1) to study the context of human rights problems in Thai society; 2) to study Buddhist principles that facilitate the promotion of human rights in Thai society; 3) to apply Buddhist principles to promote human rights in Thai society. The research was conducted using a field-based qualitative research format. The research tools were in-depth interviews and observations. Key informants were divided into 4 groups: (1) a group of 10 executives from the Department of Rights and Liberties Protection, (2) a group of 6 government agency executives from government enterprises, private sector, (3) a group of 5 experts in Buddhism, (4) a group of 3 participants of various ages, in total of 24 participants who provided relevant information, analyzed by inductive method.

The research results found that:

(1) Thai society has different perceptions of human rights principles which still lack of proper knowledge for understanding and live in a limited circle. The problem in applying human rights principles in Thai society is the justice process in Thai society that is Inequality and discrimination. There is a generational gap in the perception of human rights. And beliefs from consuming online medias which causes distortion, leading to rights violations.

(2) The principles of Buddhism that clearly reflect and facilitate the promotion of human rights in Thai society are the Five Precepts because they are the basic principles that everyone practices as a guideline to reduce the problem of rights violations and make people respect human dignity.

(3) The application of Buddhist principles, namely the 5 precepts, can be applied using the participation of all sectors, with success factors including leaders, systems and mechanisms, knowledge and media. Knowledge obtained from this research article is “HR+ Model for a society of happiness and respect for rights”.

Keywords: Human rights; Buddhist principles

๑. บทนำ

ปัจจุบันมีการละเมิดสิทธิมนุษยชนเกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก ส่งผลให้เกิดปัญหาข้อขัดแย้งและความรุนแรงในสังคม ทั้งระดับครอบครัว ระดับชุมชน ระดับสังคม และระดับประเทศดังจะเห็นได้จากข่าวในสื่อโทรทัศน์ สื่อวิทยุ และสื่อสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ เช่น เหตุคนร้ายใช้อาวุธยิงกลางพาราไดม เมื่อวันที่ ๓ ตุลาคม ๒๕๖๖ ทำให้มีผู้บาดเจ็บ ๕ คน และเสียชีวิต ๓ คน เหตุกราดยิงศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก จ.หนองบัวลำภู ดัดอันดับกราดยิงสังหารในโรงเรียนร้ายแรงสุดในโลก เมื่อวันที่ ๖ ตุลาคม ๒๕๖๕ ส่งผลให้เด็กเล็กเสียชีวิต ๒๔ คน รวมถึงผู้เสียชีวิตจากจุดเกิดเหตุอื่น ๆ ทำให้ยอดผู้เสียชีวิตอยู่ที่ ๓๗ คน ชาวไทยรัฐออนไลน์ ๘ ก.พ. ๒๕๖๔ ครอบรอบ ๑ ปี เหตุสะเทือนขวัญกราดยิงโคราช ที่ห้างเทอร์มินอล ๒๑ เหตุการณ์ดังกล่าวมีผู้เสียชีวิต รวมทั้งสิ้น ๓๐ ราย บาดเจ็บ ๕๘ ราย^๒ จากเหตุการณ์ต่าง ๆ ดังกล่าว ล้วนส่งผลให้มีปริมาณคดีขึ้นสู่ศาลมากขึ้น เกิดปัญหาสิทธิมนุษยชนของผู้ต้องขังในเรือนจำ ปัญหานักโทษล้นคุก ซึ่งเป็นปัญหาในกระบวนการยุติธรรม จากสถิติผู้ต้องราชทัณฑ์ทั่วประเทศ ปี พ.ศ. ๒๕๖๕ มีผู้ต้องขังจำนวนมากถึง ๒๖๑.๓๔๘ ราย แบ่งเป็นเพศชาย จำนวน ๒๓๑.๗๓๑ ราย และเพศหญิงจำนวน ๓๐.๓๑๗

^๒ไทยรัฐ ออนไลน์, รายงานครอบรอบ ๑ ปี เหตุการณ์กราดยิงโคราช, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://www.thairath.co.th/news/politic/๒๐๒๘๒๓๑> [๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๔].

ราย^๓ ปัญหาในสถานศึกษา ครูกลั่นแกล้งนักเรียน เด็กนักเรียนเรียกร้องสิทธิในเรื่องการแต่งกายตามเพศสภาพ การรวมกลุ่มกันชุมนุมของนักศึกษา การบูลลี่กันของเด็กนักเรียนในสถานศึกษา เด็กเรียกร้องสิทธิหรืออ้างสิทธิ แต่ไม่คำนึงถึงหน้าที่ หรือปัญหาการล้อเลียนกันในสังคมไทยนำไปสู่ความเครียด ความกดดัน จนกระทั่งถึงการคิดสั้นหรือฆ่าตัวตาย

จากปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นข้างต้นล้วนเกี่ยวข้องกับและกระทบกับสิทธิ เสรีภาพ หน้าที่ และสิทธิมนุษยชนของคนทุกคนในสังคมไทย อันเป็นไปตามปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (The Universal Declaration of Human Rights) ที่ถือกำเนิดขึ้นในปี ๒๔๙๑ หลังเกิดสงครามโลกครั้งที่สอง องค์การสหประชาชาติได้กำหนดปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนขึ้นเพื่อเป็นกรอบในการคุ้มครองสิทธิขั้นพื้นฐานของมนุษย์ทุกคน

ทั้งนี้จากปัญหาสภาพสังคมที่ยกมากล่าวแล้วเบื้องต้น ผู้วิจัยในฐานะบุคลากรของกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ ภายใต้สถาบันสิทธิมนุษยชน เห็นว่า ปัญหาความขัดแย้งของสังคมไทยในปัจจุบันส่วนหนึ่งเป็นเพราะการไม่เข้าใจถึงหลักสิทธิมนุษยชนอย่างทอ้งแท้ สาเหตุหนึ่งเกิดจากความไม่มีความรู้และความเข้าใจในเรื่องสิทธิมนุษยชนที่เพียงพอ ทุกคนต่างเรียกร้องสิทธิ โดยไม่คำนึงถึงหน้าที่ โดยลืมนึกไปว่าเมื่อเรามีสิทธิ คนอื่นก็มีสิทธิ ดังนั้นเราอย่าไปละเมิดสิทธิและเสรีภาพคนอื่น หรือทุกคนอ้างว่ามีเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น มีเสรีภาพในเรื่องต่าง ๆ แต่ลืมนึกไปว่าเสรีภาพนั้นมีข้อจำกัด กล่าวคือ การมีเสรีภาพนั้นทำได้แต่ต้องไม่ผิดกฎหมาย ไม่ผิดศีลธรรม ไม่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน และไม่ขัดกับความมั่นคงของประเทศ และในฐานะประเทศที่ได้ชื่อว่าเป็นเมืองพุทธ ซึ่งมีหลักธรรมคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นมรดกธรรมให้ชาวพุทธได้ยึดถือและปฏิบัติตาม รวมถึงสามารถเป็นหลักปฏิบัติที่สามารถอยู่ร่วมกับผู้ที่มีความแตกต่างทางความเชื่อได้อย่างสันติสุข จากการศึกษาทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่า มีหลายหลักธรรมที่สอดคล้องและเกื้อหนุนกับหลักสิทธิมนุษยชน เช่น การศึกษาของ ทวีป กรวยทอง พบว่าความสัมพันธ์ระหว่างหลักธรรมในพระพุทธศาสนากับหลักสิทธิมนุษยชนสากล กล่าวคือ หลักอริยสัจ ๔ และสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง ๒ ศีล ๕ ในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมและทัศนคติของตำรวจต่อเสรีภาพของประชาชน หลักพุทธศาสนาขั้นพื้นฐานกับ การดำรงชีวิตตามสิทธิทางการเมืองทั่วไป หลักอริยมรรคกับบทบาทหน้าที่คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ

^๓ กรมราชทัณฑ์, รายงานสถิติผู้ต้องราชทัณฑ์ทั่วประเทศ, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.correct.go.th>, [๑ พฤศจิกายน ๒๕๖๕].

หลักไตรลักษณ์กับการดำรงชีวิตประจำวัน หลักอริยมรรคกับ การผสมผสานการปฏิบัติหน้าที่ ดำรงกับหน่วยงานอื่น ๆ ในการปฏิบัติหน้าที่ด้านกระบวนการยุติธรรมอย่างสม่ำเสมอ ให้มี พัฒนาการด้านสิทธิมนุษยชนตามหลักการคุ้มครองและเคารพสิทธิเสรีภาพตามหลักการ กล่าวได้ว่า หลักสิทธิมนุษยชนสากลกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามีทั้งแง่มุมที่สอดคล้องเกื้อหนุน และบางแง่มุม หลักธรรมทางพระพุทธศาสนามีความลึกซึ้งและต้องอาศัยปัญญาในการพิจารณาตามถึงจะเห็น ถึงคุณค่าแท้ของสิทธิมนุษยชนในการนำมาปฏิบัติโดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง “การประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อส่งเสริม สิทธิมนุษยชนในสังคมไทย” สำหรับวัตถุประสงค์ที่ต้องการนำเสนอในบทความนี้มี ๓ ข้อ) คือ

- ๑) เพื่อศึกษาสภาพ บริบท ปัญหาสิทธิมนุษยชนในสังคมไทย
- ๒) เพื่อศึกษาหลักพุทธธรรม ที่เอื้อต่อการส่งเสริมสิทธิมนุษยชนในสังคมไทย
- ๓) เพื่อประยุกต์หลักพุทธธรรม เพื่อส่งเสริมสิทธิมนุษยชนในสังคมไทย

๓. วิธีดำเนินการวิจัย/รูปแบบการวิจัย/ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) แบบภาคสนาม โดยมี วิธีการดังนี้

ขั้นตอนที่ ๑ การวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการศึกษาวិเคราะห์เอกสาร แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับ หลักสิทธิมนุษยชนตามหลักสากล พัฒนาการสิทธิมนุษยชนในสังคมไทย หลักสิทธิมนุษยชนที่ ปรากฏในพระพุทธศาสนาเถรวาท เพื่อนำมาใช้ในการสร้างกรอบแนวคิดและเครื่องมือวิจัย

ขั้นตอนที่ ๒ การสัมภาษณ์เชิงลึกแบบกึ่งมีโครงสร้าง ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ โดยใช้การ คัดเลือกแบบเจาะจง (Purpose sampling) โดยกำหนดกลุ่มผู้ให้ข้อมูลเพื่อให้ตอบวัตถุประสงค์ การวิจัย ดังนี้ ๑) กลุ่มผู้บริหารกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ กระทรวงยุติธรรม จำนวน ๑๐ ท่าน ๒) กลุ่มผู้บริหารสำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ผู้บริหารสถาบัน พระปกเกล้า กลุ่มผู้บริหารภาครัฐ ผู้บริหารภาครัฐวิสาหกิจ จำนวน ๖ ท่าน ๓) กลุ่มผู้เชี่ยวชาญ พระพุทธศาสนา จำนวน ๕ ท่าน ๔) กลุ่มประชาชนหลากหลายวัย จำนวน ๓ ท่าน รวมผู้ให้ ข้อมูลที่เกี่ยวข้อง จำนวน ๒๔ ท่าน

ขั้นตอนที่ ๓ กระบวนการตรวจคุณภาพเครื่องมือ หาคุณภาพเครื่องมือโดยตรวจสอบ ความเที่ยงตรง (Validity) มีการวิเคราะห์ความตรงทางด้านเนื้อหา (Content Validity) ด้วยการ

คำนวณหาค่าดัชนีความสอดคล้อง (Index of Consistence : IOC) เชิงเนื้อหาจากผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๓ ท่าน

ขั้นตอนที่ ๔ การรวบรวมข้อมูล ๑) จัดระเบียบข้อมูล โดยรวบรวมข้อมูลที่ได้มาจากการศึกษาภาคสนาม เมื่อเห็นว่าข้อมูลมีมากพอ นำมาจัดตามประเภทของข้อมูล เช่น ข้อมูลเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชน ๒) การให้รหัสของข้อมูล (Coding) คือ การนำข้อมูลที่จัดระเบียบมาวิเคราะห์กำหนดหมวดคำ หรือวลี หรือข้อความที่เป็นมโนทัศน์แทนข้อมูลชุดดังกล่าว ๓) สร้างข้อสรุปชั่วคราว คือ การสรุปเชื่อมโยงดัชนีคำหลักเข้าด้วยกันหลังจากผ่านกระบวนการกำหนดรหัสข้อมูลแล้ว โดยเขียนเป็นประโยคข้อความที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างคำหลัก เป็นการลดทอนข้อมูลที่รวบรวมไว้ เพื่อสร้างข้อสรุปผลการวิจัย

ขั้นตอนที่ ๕ การสรุปผลการวิจัยด้วยอุปนัยวิธีและนำเสนอข้อมูลด้วยพรรณนาโวหาร

๔. ผลการวิจัย

ผลการวิจัยนี้ได้ค้นพบประเด็นที่ตอบวัตถุประสงค์ดังนี้

วัตถุประสงค์ที่ ๑ สภาพบริบท ปัญหาสิทธิมนุษยชนในสังคมไทย พบว่า สภาพบริบท ปัญหาสิทธิมนุษยชนในสังคมไทย มีดังนี้

มองผ่านมุมผู้บริหารกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ พบว่า สังคมไทยมีความตื่นตัวค่อนข้างมาก ภาครัฐให้การส่งเสริมและคุ้มครองเกี่ยวกับหลักสิทธิมนุษยชนในประเทศไทย มีการรับรู้เกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนผ่านสื่อเป็นกลไกสำคัญ โดยมีประเด็น ดังนี้ ๑) รู้เรื่องสิทธิมนุษยชนแต่ยังขาดความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับหลักสิทธิมนุษยชน มองเรื่องหลักสิทธิมนุษยชนเป็นเรื่องไกลตัว เข้าใจยาก ๒) สังคมไทยมีการรับรู้หลายระดับ ชาวบ้านไม่ได้สนใจในหลักการสิทธิมนุษยชนและไม่เข้าใจว่าการใช้ชีวิตหรือการดำรงชีวิตในแต่ละวันของเขานั้นมันคือสิทธิมนุษยชน ๓) รู้เรื่องสิทธิเพื่อเรียกร้องสิทธิของตัวเอง แต่ไปละเมิดสิทธิผู้อื่น ๔) การรับรู้เรื่องสิทธิมนุษยชนของสังคมไทยมีพัฒนาการและมีการรับรู้เพิ่มมากขึ้น แต่ตีความและเข้าใจแตกต่างกัน

มองผ่านมุมผู้เชี่ยวชาญพระพุทธศาสนา สะท้อนเกี่ยวกับบริบทสังคมไทยเกี่ยวกับการรับรู้เรื่องสิทธิมนุษยชน ดังนี้ ๑. ประชาชนทั่วไป มีความตื่นตัวในเรื่องของสิทธิมนุษยชนแต่ยังขาดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับหลักสิทธิมนุษยชน ทำให้เรียกร้องสิทธิแต่บางทีก็ลืมที่จะเอื้อเพื่อแบ่งปันและช่วยเหลือซึ่งกันและกันและละเมิดสิทธิผู้อื่น คนมองว่าสิทธิมนุษยชนเป็นเรื่องไกลตัว ซึ่งแท้จริงแล้วหลักสิทธิมนุษยชนเป็นเรื่องที่อยู่ในชีวิตประจำวันของทุกคนตั้งแต่เกิดจน

เสียชีวิต ๒. โครงสร้างทางวัฒนธรรมไทยที่เป็นอนุรักษนิยม มีระบบศักดินา มีระบบชนชั้น ทำให้การกระตุ้นหรือแรงจูงใจให้เกิดการใช้สิทธิในเชิงของความเสมอภาค ความเท่าเทียมยังทำได้ไม่แพร่หลายนัก

มองผ่านมุมมองผู้บริหารหน่วยงานภาครัฐ สังคมไทยควรเรียนรู้หลักพื้นฐานของสิทธิเสรีภาพ หน้าที่ และสิทธิมนุษยชน โดยเฉพาะนักกฎหมาย นักการเมือง ข้าราชการระดับสูง เอ็นจีโอ หน่วยงานภาครัฐหรือเอกชน การรับรู้เรื่องสิทธิมนุษยชนยังค่อนข้างจำกัดอยู่ในแวดวงนักวิชาการ หรือผู้ที่สนใจจริง ๆ

มุมมองของผู้บริหารหน่วยงานภาคเอกชน และองค์กรอิสระ พบว่า บริบทสังคมไทยยังเป็นสังคมแห่งชนชั้น ทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำในสังคม ปัญหาความยากจน การไม่เคารพกฎระเบียบและไม่อยู่ในกฎเกณฑ์ ปัญหาการทุจริตคอร์รัปชัน ก่อให้เกิดการละเมิดสิทธิมนุษยชน

มุมมองของกลุ่มตัวแทนประชาชน จากการสัมภาษณ์ตัวแทนประชาชนที่หลากหลายวัยพบว่าคนทั่วไปยังไม่รู้ถึงหลักสิทธิมนุษยชน นอกจากคนที่อยู่ในแวดวงสิทธิมนุษยชน ความแตกต่างในระดับชั้นของสังคมทำให้เกิดการรับรู้เรื่องสิทธิมนุษยชนที่แตกต่างกัน และประชาชนทั่วไป รับรู้เรื่องสิทธิมนุษยชนผ่านสื่อต่าง ๆ โดยเลือกเรียนรู้และศึกษาประเด็นที่สนใจและใกล้เคียงกับตัวเอง

ปัญหาและอุปสรรคเกี่ยวกับการใช้หลักสิทธิมนุษยชนในสังคมไทย พบปัญหาดังนี้

๑) ปัญหาด้านกระบวนการยุติธรรมในสังคมไทย การแบ่งชนชั้น ระบบอำนาจ ๒) ปัญหาการเกิดความเหลื่อมล้ำในสังคม ความไม่เป็นธรรม ไม่เสมอภาคและเลือกปฏิบัติ ๓) ความแตกต่างระหว่างสิทธิที่เป็นหลักสากลกับบริบทของสังคมไทย ๔) การเรียกร้องสิทธิโดยไม่เข้าใจบทบาทหน้าที่และกฎกติกาทางสังคม ๕) ทศนคติของผู้นำประเทศ ๖) ปัญหาการละเมิดสิทธิและการเรียกร้องสิทธิ รวมถึงการไม่เข้าใจและช่องว่างระหว่างวัยต่างก็รับรู้เรื่องสิทธิที่ต่างกัน ๗) ปัญหาด้านการเรียนรู้เรื่องสิทธิมนุษยชนที่ไม่ต่อเนื่องและมีการรับรู้เรื่องสิทธิมนุษยชนที่ต่างกัน และปัญหาการไม่ได้แสวงหาข้อเท็จจริงหรือข้อมูลที่ถูกต้อง โดยการเสาะหาข่าวสารต่าง ๆ แล้วเชื่อตามสิ่งที่เห็นและได้ยิน

วัตถุประสงค์ที่ ๒ ศึกษาหลักพุทธธรรม ที่เอื้อต่อการส่งเสริมสิทธิมนุษยชนในสังคมไทย พบว่า หลักพุทธธรรมที่เอื้อต่อการส่งเสริมสิทธิมนุษยชนในสังคมไทย คือ ศีล ๕ ซึ่งเป็นหลักธรรมขั้นพื้นฐาน และก็มีหลักธรรมอื่น ๆ ที่รองลงไปแบบคู่ขนานกัน อาทิเช่น หลักเมตตา กรุณา หลักการให้อภัย หลักทศ ๖ และสติ โดยสรุปเหตุผลที่ ศีล ๕ สามารถเอื้อต่อการส่งเสริมสิทธิมนุษยชน มีดังนี้ ๑) เป็นหลักธรรมขั้นพื้นฐานที่ทุกคนใช้เป็นแนวทางนำไปปฏิบัติ ๒) เป็น

หลักธรรมที่สอนให้คนเป็นคนดี ๓) เป็นหลักธรรมที่ช่วยลดปัญหาการละเมิดสิทธิ ๔) เป็นหลักธรรมที่ทำให้คนเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ๕) เป็นหลักธรรมที่สอนให้คนมีเมตตา กรุณา รู้จักให้อภัยเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน พบว่า ศีล ๕ จะหล่อหลอมให้คนมีความรัก จิตใจอบอุ่น อารี คำนึงถึงคนอื่นตามคำคมที่ว่า “เอาใจเขามาใส่ใจเรา” ปลุกฝังตั้งแต่เด็กให้คนเคารพผู้อื่น ปลุกฝังจิตใจตั้งแต่เด็กในสถาบันครอบครัว เพื่อให้ศีล ๕ เป็นกรอบในการป้องกันไม่ให้เกิดการกระทำล่วงเกินทั้งกาย วาจา ใจ

วัตถุประสงค์ที่ ๓ การประยุกต์หลักพุทธธรรม เพื่อส่งเสริมสิทธิมนุษยชนในสังคมไทย พบว่า การนำหลักศีล ๕ หรือเบญจศีล ซึ่งเป็นหลักธรรมขั้นพื้นฐานที่ทุกคนนำไปปฏิบัติ ร่วมกับหน้าที่เป็นสิ่งที่เอื้อต่อการส่งเสริมสิทธิมนุษยชนในสังคมไทยให้ประสบความสำเร็จโดยอาศัยการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน ดังนี้ ๑) ผู้นำ (Leader) ประกอบด้วยลักษณะผู้นำ จำนวน ๔ ลักษณะ ได้แก่ ผู้นำเชิงนโยบาย ผู้นำเชิงศาสนา ผู้นำชุมชน ผู้นำครอบครัว ๒) ระบบและกลไก (System) โปร่งใส ตรวจสอบได้ ๓) ความรู้ (Knowledge) พบว่ามี ๓ ประเด็นในการพัฒนาความรู้อย่างเป็นระบบ ได้แก่ ระบบบุคคล HR โดยการพัฒนาแบบองค์รวม ระบบการศึกษา โดยปลูกฝังตั้งแต่เด็ก ต้องเป็นการทำแบบซ้ำๆ ต่อเนื่อง ระบบศาสนา ทำให้คนมีศรัทธาในพุทธศาสนา เข้าใจในหลักธรรม และนำหลักธรรมไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันอย่างมีสติ ๔) สื่อ (Media) ทำความเข้าใจคนใช้สื่อ ตระหนักในภาพรวมโดยอาศัยการมีส่วนร่วม รวมถึงการนำมาใช้ในการแสวงหาข้อมูล หรือข้อเท็จจริงที่ถูกต้อง

ปัจจัยที่ทำให้การนำหลักสิทธิมนุษยชนมาใช้ในสังคมไทยได้อย่างมีประสิทธิภาพ ได้แก่ ๑) ส่งเสริมความรู้ ให้คนในสังคมได้เรียนรู้ ตระหนักถึงหลักสิทธิมนุษยชน และเคารพในศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ให้มากยิ่งขึ้น ๒) สร้างความร่วมมือผลักดันเรื่อง ๓) ความกลมกลืนระหว่างวัฒนธรรมสังคมไทยกับหลักสิทธิมนุษยชนสากล ๔) การถ่ายทอดจากนโยบายประเทศผ่านการบ่มเพาะความรู้สู่ทุกภาคส่วนอย่างต่อเนื่องของภาครัฐบาล ๕) การตีความหลักสิทธิมนุษยชนสากลให้สอดคล้องกับบริบทวิถี ๖) มุมมองของผู้นำประเทศที่มีความเข้าใจใส่ใจหลักสิทธิมนุษยชน ๗) พัฒนาอบรมให้ความรู้กับผู้บริหารของหน่วยงานภาครัฐ ๘) สร้างเครือข่ายทางเทคโนโลยี และบูรณาการทำงานร่วมกันแบบองค์รวม

๕. อภิปรายผล (กรณีเป็นบทความวิจัยที่ต้องอภิปรายผล ถ้ามี)

ผลการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ ๑ พบว่า สังคมไทยทุกวันนี้มีความตื่นตัวค่อนข้างมาก ภาครัฐให้การส่งเสริมและคุ้มครองเกี่ยวกับหลักสิทธิมนุษยชนในประเทศไทยยังไม่ประสบความสำเร็จอย่างเป็นรูปธรรมเท่าที่ควร มีการรับรู้และสามารถเข้าถึงความรู้เกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนผ่านสื่อเป็นกลไกสำคัญ แต่ในขณะเดียวกันก็ยังมีช่องว่างของการรับรู้เรื่องสิทธิมนุษยชนที่ยังไม่เข้าถึง มีเพียงการรับรู้จริงแค่เพียงบางกลุ่มเท่านั้น ประชาชนตื่นตัวข่าวสารหรือปรากฏการณ์ในสังคมไทยเกี่ยวกับสิทธิและเสรีภาพ แต่ขาดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับหลักสิทธิมนุษยชน มองเรื่องหลักสิทธิมนุษยชนเป็นเรื่องไกลตัว เข้าใจยาก หลักสิทธิมนุษยชนในสังคมไทยมีอยู่ในวิถีชีวิตคนไทย บริบทของความเป็นไทย สังคมไทยมีการรับรู้หลายระดับสำหรับชาวบ้านไม่ค่อยได้สนใจเรื่องสิทธิมนุษยชนมากมายเท่าไร ชาวบ้านสนใจแต่การใช้ชีวิตหรือการดำเนินชีวิตประจำวันและไม่เข้าใจว่าการใช้ชีวิตหรือการดำรงชีวิตในแต่ละวันของเขานั้นมันคือสิทธิมนุษยชน คนส่วนใหญ่รู้เรื่องสิทธิ รู้ว่าตัวเองมีสิทธิอะไรบ้าง และพยายามเรียกร้องสิทธิของตัวเองในบางครั้งก็มีการเรียกร้องสิทธิมากเกินไป ปัจจุบันการรับรู้เรื่องสิทธิมนุษยชนเพิ่มมากขึ้น แต่การตีความอาจจะแตกต่างกันไปหากบางคนก็รับรู้ถูกบางคนก็อาจจะรับรู้ผิดบ้าง บ่งบอกว่าหลักสิทธิมนุษยชนสองสังคมไทยเรามีพัฒนาการมีการรับรู้มากขึ้น มีการแก้กฎหมาย หรือการปรับปรุงขั้นตอนบริการต่าง ๆ ให้มันรองรับความต้องการขั้นพื้นฐานของประชาชน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ ณฤณีย์ ศรีสุข และคณะ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง หลักสิทธิมนุษยชนที่ปรากฏในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเถรวาท พบว่า สิทธิมนุษยชน (Human Rights) หมายถึง สิทธิพื้นฐานของความเป็นมนุษย์ตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย สามารถจำแนกได้ครอบคลุมสิทธิ ๕ ประการ ได้แก่ สิทธิพลเมือง สิทธิทางการเมือง สิทธิทางเศรษฐกิจ สิทธิทางสังคม สิทธิทางวัฒนธรรม ขอบเขตของสิทธิมนุษยชนดังที่กล่าวมาข้างต้นนี้ มีที่มาจาก ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนของสหประชาชาติ (Universal Declaration of Human Rights) ในที่นี้ขออธิบายที่มาของบ่อเกิดสิทธิมนุษยชน ในฐานะที่เป็นเอกสารหลักขององค์การสหประชาชาติที่ถือเป็นต้นแบบของการคุ้มครองและส่งเสริมสิทธิมนุษยชนปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนได้นำเสนอหลักการสำคัญของสิทธิมนุษยชนไว้ด้วย หลักการนี้ถือเป็นสาระสำคัญที่ใช้อ้างอิงความเป็นสากลของสิทธิมนุษยชนไว้ ๖ หลักการ คือ ๑) เป็นสิทธิธรรมชาติ ติดตัวมนุษย์มาแต่เกิด ๒) สิทธิมนุษยชนเป็นสากลและไม่สามารถถ่ายโอนให้กันได้ ๓) สิทธิมนุษยชนไม่สามารถแยกเป็นส่วนๆ ว่าสิทธิใดมีความสำคัญกว่าอีกสิทธิหนึ่ง ๔) ความเสมอภาคและห้ามการเลือกปฏิบัติ ๕) การมีส่วนร่วมและการเป็นส่วนหนึ่งของสิทธินั้น และ ๖) ตรวจสอบได้และใช้หลักนิติธรรม

หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเถรวาท เป็นแนวปฏิบัติที่เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขของชนหมู่มา โดยไม่มีประมาณ ไม่มีการแบ่งแยกเชื้อชาติ สีผิว ชนชั้นวรรณะ ฐานะทางสังคม ภาษาและศาสนา นอกจากนี้ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเถรวาทถือว่าเป็นหลักธรรมที่ลึกซึ้ง เราสามารถนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาประยุกต์ใช้กับหลักสิทธิมนุษยชนได้ เนื่องจากหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาส่งเสริม สัมพันธ์ และเกี่ยวข้องกับหลักสิทธิมนุษยชน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การปฏิบัติตามหลักโอวาทปาติโมกข์ซึ่งเป็นหลักธรรมอันเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา ทำให้มนุษย์รู้จักละจากความชั่วทั้งปวง ทำกุศลให้ถึงพร้อม และหาจิตใจให้บริสุทธิ์เมื่อนมนุษย์ปฏิบัติตามหลักธรรมดังกล่าวย่อมทำให้มนุษย์มีความเมตตาต่อกัน เห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน มีสัมมาทิฐิความเห็นชอบเป็นผู้มีศีลสมาธิและปัญญาปฏิบัติต่อกันโดยเคารพศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ ย่อมทำให้สังคมเต็มไปด้วยความสุข สงบ และก่อให้เกิดความสุข ความมั่นคงปลอดภัยต่อชีวิต ทรัพย์สิน นอกจากนี้ยังก่อให้เกิดสันติภาพแก่มวลมนุษยชาติ^๔

ผลการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ ๒ พบว่า หลักพุทธธรรมที่เอื้อต่อการส่งเสริมสิทธิมนุษยชนในสังคมไทย คือ ศีล ๕ หรือเบญจศีล ซึ่งเป็นหลักธรรมขั้นพื้นฐาน โดยสรุปเหตุผลที่ ศีล ๕ สามารถเอื้อต่อการส่งเสริมสิทธิมนุษยชน มีดังนี้ ๑) เป็นหลักธรรมขั้นพื้นฐานที่ทุกคนใช้เป็นแนวทางนำไปปฏิบัติ เนื่องจากหลักสิทธิมนุษยชนและหลักศีล ๕ เป็นข้อปฏิบัติพื้นฐานหากทุกคนนำศีลไปปฏิบัติ จะทำให้เกิดการเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ เคารพกฎหมาย และเคารพผู้อื่นหรือไม่ละเมิดสิทธิคนอื่น ทำให้คนที่ปฏิบัติมีความสุข ๒) เป็นหลักธรรมที่สอนให้คนเป็นคนดี พบว่า ถ้าสังคมใดมีศีล ๕ จะทำให้สังคมนั้นเป็นสังคมที่น่าอยู่ มีความสุขในระดับครอบครัว การละเมิดจะลดลงไม่ว่ากัน ไม่เบียดเบียน เคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ไม่เลือกปฏิบัติ มีความเสมอภาค ซื่อสัตย์สุจริต และมีคุณธรรม ๓) เป็นหลักธรรมที่ช่วยลดปัญหาการละเมิดสิทธิ พบว่า ศีล ๕ เป็นหลักธรรมที่สำคัญ เพราะเป็นหลักธรรมที่ส่งเสริมให้เกิดการมีส่วนร่วมและทำดีกับคนอื่นให้มีเมตตาทายกรรม เมตตาวจีกรรม และเมตตาโมกกรรม ๔) เป็นหลักธรรมที่ทำให้คนเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ พบว่า ศาสนาสอนให้ทุกคนเป็นคนดี สิ่งที่ศาสนาสอนคือหลักสิทธิมนุษยชน เป็นพื้นฐานแรกและเป็นต้นกำเนิดของสิทธิมนุษยชนเพราะมาจากหลักธรรมชาติและศาสนา ถ้าทุกคนมองคนเป็นคนเหมือนกับเรานั้นจะทำให้สังคมมีความสุข ๕) เป็นหลักธรรมที่สอนให้คนมีเมตตากรุณา รู้จักให้อภัยเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน พบว่า ศีล ๕ จะหล่อหลอม

^๔ ฤทธิชัย ศรีสุข และคณะ, “หลักสิทธิมนุษยชนที่ปรากฏในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วารสารวิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง, ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๑ (มกราคม – เมษายน ๒๕๖๓): ๑๑๔-๑๒๗.

ให้คนมีความรัก จิตใจโอบอ้อมอารี คำนึงถึงคนอื่นตามคำคมที่ว่า “เอาใจเขามาใส่ใจเรา” ปลุกฝังตั้งแต่เด็กให้คนเคารพผู้อื่น ปลุกฝังจิตใจตั้งแต่เด็กในสถาบันครอบครัว เพื่อให้ศีล ๕ เป็นกรอบในการป้องกันไม่ให้เกิดการกระทำล่วงเกินทั้งกาย วาจา ใจ สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระมหาจิรวัฒน์ กนตวณโณ ได้วิจัยเรื่อง “สิทธิมนุษยชนตามหลักธรรมในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท” ผลจากการวิจัยพบว่าสิทธิมนุษยชน หมายถึง สิทธิต่าง ๆ ที่มนุษย์แต่ละคนได้มาเริ่มตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตายและทุกคนสามารถปฏิบัติตามสิทธิมนุษยชนได้โดยชอบธรรม โดยมี ลักษณะเฉพาะ ดังนี้ ๑) เป็นสิทธิที่ติดตัวมากับมนุษย์ (Inherent) ๒) เป็นสิทธิที่เป็นสากล (Universal) ๓) เป็นสิทธิที่ไม่อาจถ่ายโอนให้แก่กันได้ (Inalienable) และ ๔) เป็นสิทธิที่ไม่ถูกแยก ออกจากกัน (Indivisible) สิทธิดังกล่าวนี้ มีความเป็นสากลและเป็นนิรันดร์ ฉะนั้น จุดมุ่งหมายของสิทธิมนุษยชนเกิดขึ้นเพื่อประโยชน์สุขความเสมอภาคของมวลมนุษยชาติในโลก ถือได้ว่า เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขของชนหมู่มากโดยไม่มี ประมาณไม่แบ่งแยกเชื้อชาติฐานะทางสังคมภาษาและศาสนา เช่น หลักศรัทธาความเชื่อหลักกรรม หลักเบญจศีล และเบญจธรรมเป็นต้น จัดเป็นหลักการปฏิบัติที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อประโยชน์สุขแก่ผู้ปฏิบัติ ซึ่งเป็นไปเพื่อลดละความตระหนี่ความมักมากเห็นแก่ตัวและศีลธรรม (เบญจศีลและเบญจธรรม) เป็นไปเพื่อควบคุมมิให้เกิดการประทุษร้ายเบียดเบียนกันทั้งทางตรงและทางอ้อม อยู่ร่วมกันอย่างเสมอภาค และเท่าเทียมกัน^๕

๖. องค์ความรู้ใหม่ (Originality and New Body of Knowledge)

การวิจัยครั้งนี้ทำให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ เรียกว่า HR⁺ โมเดล สู่อำนาจแห่งความสุขและเคารพสิทธิ ประกอบด้วย ๑. สิทธิมนุษยชนในสังคมไทย (Human Right Thai Culture) และ ๒. ศีล ๕ (๕ Precepts) โดยอาศัยการมีส่วนร่วม (Participation) ของทุกภาคส่วน ดังนี้ (๑) Leader ผู้นำ (๒) System ระบบ (๓) Knowledge ความรู้ (๔) Media สื่อ ตามรูปภาพที่ปรากฏดังนี้

^๕ พระมหาจิรวัฒน์ กนตวณโณ, “หลักสิทธิมนุษยชนตามหลักธรรมในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท”, วารสาร มจร. การพัฒนาสังคม, ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๑ (มกราคม - เมษายน ๒๕๖๑): ๙๘-๑๐๘.

ภาพที่ ๑ โมเดล HR⁺ การประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อส่งเสริมสิทธิมนุษยชนในสังคมไทย

จากแผนภาพรูปแบบโมเดล HR⁺ การประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อส่งเสริมสิทธิมนุษยชนในสังคมไทย หัวใจสำคัญคือ Human Rights ในบริบทของสังคมไทย ที่คำนึงถึงหลักสิทธิมนุษยชน และนำศีล ๕ (๕ Precepts) รวมถึงหน้าที่ (Duty) ของคนไทยที่มีหน้าที่ไม่ละเมิดสิทธิและเสรีภาพของผู้อื่น ขับเคลื่อนโดยอาศัยการมีส่วนร่วม (Participation) ของทุกภาคส่วน โดยอาศัย ผู้นำ ระบบ ความรู้ และสื่อในการทำให้สังคมไทยเกิดความสงบสุข

๗. สรุป

การประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อส่งเสริมสิทธิมนุษยชนในสังคมไทย เพื่อส่งเสริมให้คนในสังคมไทยมีการรับรู้ว่ามีสิทธิมนุษยชนเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นเกี่ยวข้องกับทุกคนในการดำรงชีวิตประจำวัน หลักพุทธธรรมที่เอื้อต่อการส่งเสริมสิทธิมนุษยชนในสังคมไทย คือ ศีล ๕ ซึ่งเป็นหลักธรรมขั้นพื้นฐานที่ทุกคนใช้เป็นแนวทางในการนำไปปฏิบัติ เป็นหลักธรรมที่สอนให้คนเป็นคนดี และช่วยลดปัญหาการละเมิดสิทธิมนุษยชน โดยทำให้คนเคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ให้รู้จักมีเมตตา กรุณา รู้จักให้อภัยเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน เอาใจเขามาใส่ใจเรา การประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อส่งเสริมสิทธิมนุษยชนในสังคมไทยจำเป็นต้องอาศัยการบูรณาการแบบองค์รวมโดยอาศัยการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน ทั้งผู้นำ (Leader) ระบบและกลไก (System) ความรู้ (Knowledge) และสื่อ (Media) ผู้วิจัยเรียกโมเดลความรู้นี้ว่า HR⁺ โมเดลการประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อส่งเสริมสิทธิมนุษยชนในสังคมไทย

๘. ข้อเสนอแนะ

จากการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังนี้

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

ผลการวิจัยนี้ สามารถนำไปประยุกต์ใช้กับการจัดฝึกอบรมหลักสูตรนักบริหารด้านสิทธิมนุษยชนระดับต้นระดับกลาง และระดับสูง รวมถึงหลักสูตรฝึกอบรมสำหรับครูและบุคลากรทางการศึกษา ที่กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพเป็นผู้รับผิดชอบงบประมาณและหลักสูตรฝึกอบรมดังกล่าว หรือการทำความร่วมมือกับกระทรวงวัฒนธรรมในการส่งเสริมให้พระสงฆ์ที่เทศน์หรือเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้มีการสอดแทรกหลักสิทธิมนุษยชนร่วมกับหลักธรรมให้ประชาชนได้รู้และเข้าใจได้แบบง่าย ๆ และตระหนักในการร่วมส่งเสริมสิทธิมนุษยชนในสังคมไทย

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

๑) ศึกษาประเด็นหลักสูตรการพัฒนาผู้นำที่คำนึงถึงหลักสิทธิมนุษยชนในการบริหารองค์กรสู่องค์กรต้นแบบด้านสิทธิมนุษยชน

๒) ศึกษาประเด็นหลักสูตรสิทธิมนุษยชนสำหรับครู เกี่ยวกับกระบวนการคิดเชิงออกแบบ (Design Thinking Process) สำหรับออกแบบให้ครูและบุคลากรทางการศึกษา ได้นำไปใช้ในสถานศึกษา

๓) ศึกษาประเด็นหลักสูตรสิทธิมนุษยชนกับศาสนา ในการบูรณาการเพื่อส่งเสริมสิทธิมนุษยชนในสังคมไทย

บรรณานุกรม

ทวีป กรวยทอง, “กระบวนการยุติธรรมตามหลักพุทธศาสนากับแนวคิดสิทธิมนุษยชน”, คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีสะเกษ, ปีที่ ๒ (กรกฎาคม - ธันวาคม ๒๕๖๑): ๘๕-๑๐๑.

ดิเรก ควรสมาคม, “สิทธิมนุษยชน: ศึกษาเปรียบเทียบในทางพระพุทธศาสนา”, วารสารนิติ

รัฐ กิจ และสังคมศาสตร์, ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม - ธันวาคม ๒๕๖๓): ๑๓๓-๑๖๐.

ณฤณีย์ ศรีสุข และคณะ, “หลักสิทธิมนุษยชนที่ปรากฏในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเถรวาท”

, วารสารวิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง, ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๑ (มกราคม - เมษายน ๒๕๖๓):

๑๑๔-๑๒๗.

พระมหาจีระวัฒน์ กนฺตวนฺโณ, “หลักสิทธิมนุษยชนตามหลักธรรมในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท”,
วารสาร มจร. การพัฒนาสังคม, ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๑ (มกราคม - เมษายน ๒๕๖๑):

๙๘-๑๐๘.

BBC NEWS ไทย, รายงานพบผู้เสียชีวิต ๓ รายในเหตุยิงกลางพาราгон, [ออนไลน์],
แหล่งที่มา: <https://www.bbc.com/thai/articles/cokxqlggwro> [๓ ตุลาคม
๒๕๖๖].

ไทยรัฐ ออนไลน์, รายงานครบรอบ ๑ ปี เหตุการณ์กราดยิงโคราช, [ออนไลน์], แหล่งที่มา:
<https://www.thairath.co.th/news/politic/๒๐๒๘๒๓๑> [๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๔].

กรมราชทัณฑ์, รายงานสถิติผู้ต้องราชทัณฑ์ทั่วประเทศ, [ออนไลน์], แหล่งที่มา:
<http://www.correct.go.th>, [๑ พฤศจิกายน ๒๕๖๕].

